

**ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ**

**ԵՂԻՇԷ ՉԱՐԵՆՑԻ «ԷՄԱԼԷ ՊՐՈՖԻԼԸ ՁԵՐ» ՇԱՐՔԸ  
ԵՒ ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՊՈՆԶԻԱՆ**

Մինչ մեր նիւթի ուսումնասիրութեանը անցնելը պէտք է նշել, որ նախքան Չարենցի «Էմալէ պրոֆիլը Ձեր» (1921 թ.) շարքը Տէրեանն է, որ մեզանում գովերգել է բարձրաշխարհիկ տիկնոջը՝ նրան դիմելով յատուկ կոչականներով՝ «Դուք», «Ձեր», «Ձեզ» եւ այլն, իր «Կատուի դրախտ» (1916-17 թթ.) շարքում:

Մինչ այս շարքերը ե՛ւ Տէրեանը, ե՛ւ Չարենցը գովերգել են «Լուսամփոփի պէս աղջկան» (Ե. Չ), «Անուրջ կոյսին» (Վ. Տ.), սրբազան քրոջը, նրա հարազատ էութիւնը: Ահա Վ. Տէրեանն իր բանաստեղծութիւններից մէկում գրում է.

*Քեզ իմ կարօյրի կսկիծն է վառել  
Երազանքներում իմ նուիրական.  
Իմ քոյր, իմ դահիճ, իմ սուրբ սիրեկան,  
Ես քեզ սիրում եմ, դու դեռ չես մեռել...:*

(Վ. Տ. «Դու դեռ չես մեռել իմ հիվանդ հոգում»)

Եւ ահա «սրբազան քրոջն» ուղղուած չարենցեան տներից մէկը՝ «Ծիածան» ժողովածուից.

*Քոյր իմ, այն մեռնող արեւն էր-ժպտաց  
Մի վերջին անգամ բռնկուեց միգում,  
Ու ծիածանէ քո աչքերը թաց  
Ու տրտում հոգիս մանուշակագոյն...:*

(Ե. Չ. «Ու տրտում էին քո աչքերը թաց»)

Բայց «Կատուի դրախտ» եւ «Էմալէ պրոֆիլը Ձեր» շարքերից սկսած ակնյայտ է նախկին ցնորք-աղջկայ վերափոխումը:

Տէրեանը եւ Չարենցը եւրոպական պառնասականների<sup>1</sup> (Ֆր. Կոպիէ, Թ. Գոթիէ եւ այլք) ոճով գովերգում են աստուածային անմատչելիութեան նշաններ կրող կնոջը, որը մի շարք դէպքերում հաւասարում է Աստուածամօրը: Պառնասականները հրաժարում էին ռոմանթիկական ընդվզումից, իրականութեան քննադատութիւնից, անցեալի սենտիմենտալ քնարերգութիւնից: Նրանք ձգտում էին հեռանալ ժամանակակից կեանքից դէպի «անխռով» բանաստեղծական աշխարհ, որոնում էին նոր ձեւեր, նոր ուղիւ ու բանաստեղծական նոր լեզու: Նրանց սկզբունքն էր Գոթիէի «Արուեստն արուեստի համար» թէզը:

Տէրեանը եւ Չարենցը կերտում են ռոմանթիկական պոեզիային բնորոշ զգայական սուբյեկտիվ գծերից ազատ գեղեցկութեան արձաններ:

<sup>1</sup> Պառնասականների անունը կապուած է Պառնաս լեռան հետ: Աւելի քան երկու հազարամեակ այս լեռը մշակոյթում յիշատակուել է որպէս բանաստեղծների խորհրդանշական բնակատեղի:

«Հին, իր դարն ապրած հասարակութեան, քաղքենիական միջավայրի ժխտումը բանաստեղծները իրականացնում են ոչ թէ ուղղակի յայտարարութեան միջոցով, այլ հին գեղագիտական ու բարոյագիտական նորմերից հիասթափուելու ու նրանց հեզնական մեկնաբանութեան ճանապարհով»<sup>2</sup>: Սակայն ստեղծում են իրավիճակներ, երբ փլուզումների եւ անվերջ կործանումների առաջ կանգնած Տէրեանը եւ Չարենցը հայեացքները յառում են իրենց ստեղծած սառը արձաններին, որոնք նրանց մէջ առաջացնում են իրարամերժ զգացումներ: Նախ, դրանք նրանց թւում են ծաղրանմանութիւններ, քանի որ այն չի համապատասխանում իրենց ժամանակի կառուցուածքին, եւ ապա դրա մէջ նրանք տեսնում են ներքին անլուծելի կոնֆլիկտներից հեռանալու հնարաւորութիւն: Տէրեանի «Անուրջ կոյսը» մտնում է նուրբ ծաղրանմանութեան ոլորտ, որով հեղինակը փորձում է մտերմութիւն ստեղծել նրա եւ իր միջեւ, նրան ռեալ գծեր հաղորդել եւ դարձնել շօշափելի: Այլ նպատակով է ստեղծուած Չարենցի ծաղրանմանութիւնը, որն ուղղուած է իր նախկին «սիրոյ միֆի» դէմ: «Դիմակը» (արհեստականը) զուգորդական կապ է ստեղծում կենդանի պատկերի հետ, վերակենդանացնում անցած «երազը», որով պայմանաւորուած է շարքի քնարական մեղմ երանգաւորումը: Այդ իրարամերժ զգացումներն են արտայայտուած Վ. Տէրեանի «Կատուի դրախտ» եւ Ե. Չարենցի «Էմալէ պրոֆիլը Ձեր» շարքերում:

Քանի որ մեր խնդիրն է բացայայտել Չարենցի վերը նշուած շարքի առնչութիւնը եւրոպական գրականութեան հետ, աշխատանքի ընթացքում կ'օգտագործենք տիպաբանական մեթոդը:

Ե. Չարենցի «Էմալէ պրոֆիլը Ձեր» շարքը որքան նման, նոյնքան էլ տարբեր է պառնասականների կերտած սալոնային բանաստեղծութիւններից:

Առաջին կարեւոր ընդգծումն այն է, որ Չարենցը իր շարքի բանաստեղծութիւններից մէկում տալիս է պառնասական դը Լիլի<sup>3</sup> անունը՝ դրանով ցոյց տալով իր ծանօթութիւնը պառնասականների ոճին, նրանցից կրած ազդեցութիւնը, ոճը եւ այս ամենով հիմնաւորելով որոշ նմանութիւններ (նմանապէս նա տալիս է նաեւ Գոթիէի անունը):

*Էմալէ պրոֆիլը Ձեր,  
Ձեր հսկիւնը աչքերը բիւ,  
Ես այսօր կ'ուզեմ երգել,  
Որպէս մի անյայտ դը Լիլ<sup>4</sup>:*

Չարենցի՝ ծանօթ լինելը պառնասեան արուեստին երեւում է նաեւ աւելի ուշ՝ 1928 թ. գրուած հետեւեալ բանաստեղծութեան մէջ, որտեղ այլ յայտնի գրողներից բացի տրւում է նաեւ Շառլ Բոդլերի եւ Պոլ Վերլենի անունները.

*Ես վախենում եմ, ինչպէս նեկրոման, կէս-գիշերային  
ժամից,  
Երբ ելնում է լուսինը դազաղից ու մեռնում է անգամ  
քամին:*

<sup>2</sup> Ալեքսանեան Ա., «Էմալէ պրոֆիլը Ձեր» շարքը եւ գրական աղանդներ, Չարենցեան ընթերցումներ, հ. 5, Երևան, 1988, էջ 301:

<sup>3</sup> Լըբոնոս դը Լիլ (1818-1894) - պառնասեան դպրոցի հիմնադիր: Հրատարակել է «Հիմաւորց ֆերբուածներ», «Բարբարոս ֆերբուածներ», «Վերջին ֆերբուածներ» բանաստեղծական ժողովածուներ: Հոմերոսի եւ այլ անտիկ հեղինակների թարգմանիչ է:

<sup>4</sup> Չարենց Ե., Երկերի ժողովածու, 6 հատորով, հ 1, 1962. էջ 178: Սոյն աղբիւրից կատարուող յաջորդ մէջբերումների էջերը կը տրուեն տեքստում՝ փակագծերի մէջ:

Այդ ժամին, թէ արթուն եմ լինում, զգում եմ  
սարսափով,  
Որ տես կը գայ Բողիւրը, կ'երեւայ Էդգար Պոն:  
Ծերունի Վերլենը կը գայ ու ֆաւնի ձայնով երգեցիկ  
Կերզէ աշուն, թախիծ, գիշերուայ լապտեր, ակացի:  
Եւ դէմը խշշացող բարդին, կը թուայ կրկին, թէ  
Հայնէն է —  
Եւ լուսինը կրկին վերելում կը թերթէ իմ փխուր  
«Ռուբայները»....

Ե. Չարենցի «էմալէ պրոֆիլը Ձեր» շարքում առաջինն ակնյայտ է յարգանքի, սառ-  
նութեան ֆոնը, հեղինակի դիմելաձեւը քնարական հերոսուհուն, մեծատառ «Դուք»-ով,  
«Ձեզ»-ով, «Ձեր»-ով, «Տիկին»-ով Չարենցը ստեղծում է սառը տարածութիւն իր եւ  
բարձրաշխարհիկ տիկնոջ միջեւ: Բայց այդ դիմելաձեւը ինչ-որ մի տեղ դառնում է յար-  
գանք-հեգնանքի արտահայտութիւն.

Դուք այնպիսի խօսքեր գիրք  
Եւ այնպիսի նուրբ նազեր-  
Դահճին անգամ Դուք կը դիպէք,  
Կը ստրկացնէք եւ կայսեր: (181)

«Դուք»-ով դիմելաձեւի օրինակ բերենք նաեւ բողիւրեան բանաստեղծական աշ-  
խարհից.

... Դուք, խաւարչորին ապառաժի առանձնութեան մէջ նիրհում՝  
Հագար սոնետ կ'անցնէք պոետների սրբերում...<sup>5</sup>:

Մեր գրականութեան մէջ բացի Տէրեանից եւ Չարենցից պաշտօնական դիմելաձեւը՝  
ուղղուած հակառակ սեռին, օգտագործել է նաեւ Սիլվա Կապուտիկեանը.

Երբ Դուք ծխում էք Ձեր գլանակը,  
Թում է նրա կրակի մէջ  
Իմ էությունից ինչ-որ մի բան կայ,  
Որ մոխրանում է այնպեղ անվերջ:  
Դուք ներս էք քաշում հոգուս կրակը,  
Որ ցրէք մի պահ ձանձրոյթը ցուրտ:

Լուռ ծխում էք Դուք վառ գլանակը  
Ու մնացորդը ներսում անփոյթ... (1946 թ.)

Հեգնախառն դիմելաձեւի երեւոյթը գրականագիտութեան մէջ կոչում է «մադրի-  
գալ», այսպէս են կոչուել դասական քնարերգութեան մէջ սիրային, կատակախառն բա-  
նաստեղծութիւնը՝ նուիրուած որեւէ անձնաւորութեան՝ գովերգող բովանդակութեամբ:  
Գրական մադրիգալը կապուել է պոեզիայի հետ եւ դարձել սալոնային պոեզիայի առան-

<sup>5</sup> Շառլ Բողիւր, Չարի ծաղիկները, Փարիզ, 1961, էջ 54:

ձին ժանր: «Մադրիգալ» անուանումը իր բանաստեղծութիւններից մէկում գործածել է Բոդլերը.

### Տխուր մադրիգալ

Ինձ ինչ, թէ լինես դու ողջամիտ կին.  
Եղի՛ր չքնաղ եւ եղի՛ր թախծալից.  
Հմայք է քալիս արցունքը դէմքին,  
Ինչպէս գեպակը՝ բնապարկերին.  
Ջահելանում է ծաղկունքը հողմից...<sup>6</sup>:

Չարենցի պատկերած հերոսուհին արուեստի իսկական ստեղծագործութիւն է, այլ կերպ չէր էլ կարող լինել, որովհետեւ շարքը նուիրուած է Արմենուհի Տիգրանեանին, որն ապրում էր երաժշտութեան ու պոեզիայի մթնոլորտում, կարողանում էր գրաւել Չարենցին, բայց միաժամանակ, իմանալով իրենց յարաբերութիւնների չափն ու սահմանը, վանել նրան իրենից: Քչերին է յայտնի Արմենուհի Տիգրանեանի բանաստեղծութիւնը նուիրուած Չարենցին.

Չարենց, գիպես չէ, դու գիպես՝  
Որքան թանկ է ընկեր հոգին,  
Բայց դու գիպես եւ չգիպես՝  
Ով է եղել միշտ քո կողքին:  
Եւ ինձ նման դու էլ որքան  
Թանկ ես վարկեւ, թանկ ու բիրեղ՝  
Հաւաքալով, որ կան, ախ, կան  
Լաւեր, նորեր մեր մէջ՝ այսպէս...<sup>7</sup>:

Ահա Չարենցի շարքից այս հատուածը, որտեղ շեշտում է Ա. Տիգրանեանի երաժշտական ձիրքը.

Ես այնքան փոքր եմ դեռ,  
Երեխայ եմ կարծես,  
Բայց ես սիրում եմ Ձեզ  
Ու ջինջ երգերը Ձեր: (էջ 186)

Չարենցի պատկերած կինը սառն է հպարտ, թեթեւաշարժ, բայց զրանով իսկ գեղեցիկ է, եւ այդ սառը տաքութիւնն է առինքնող.

Ձեր դէմքի էմալը երէկ  
Յսրակ էր, որպէս ապակի.  
Կարօտ էր հրի, կրակի  
Ձեր դէմքի էմալը երէկ:  
Արդեօք ո՞վ պիտի կրակի,  
Արդեօք ո՞ւմ պիտի նուիրէք  
Ձեր դէմքի էմալը, որ երէկ  
Յսրակ էր, որպէս ապակի... (էջ 197)

<sup>6</sup> Շառլ Բոդլեր, Բանաստեղծութիւններ, Երևան, 2010, էջ 112:

<sup>7</sup> Հատուածը վերցուած է Յովիկ Չարխչեանի միկրոբլոգից <https://hovikcharkhchyan.wordpress.com>

Նոյնը առկայ է նաև Բողիկերի որոշ բանաստեղծութիւններում: Համեմատութեան համար բերենք օրինակը.

*Ահեղօրէն ոռնացող ժխորի մէջ քաղաքի  
Նուրբ, սլացիկ, վշտահար ու վեհօրէն սեւասուզ,  
Մի կիւն անցաւ մեղմօրէն, ձեռքով քնքուշ, պերճաշուք  
Բարձրացնելով, ճօճելով ժանեակներն իր քղանցքի:  
Արձանային սրունքով, բարեկնքմ էր, հեշտօրօր:  
Իսկ ես խենթի պէս պրկուած խմում էի կապաղի  
Իր աչքերում՝ մոյթ երկինք, որ մրրիկով էր յղի,  
Քաղցրութիւնը կախարդիչ եւ հաճոյքը թունաւոր...<sup>8</sup>:*

Չարենցը եւ պառնասականները իրենց կուռքին սիրում են տխրութեան, հպարտութեան, անմատչելիութեան պահին: Յատկապէս Չարենցին միշտ էլ գծուելու աստիճանի չափ գայթակղել են անմատչելի կանայք, «անհասանելի նաւզիկները» եւ ստիպել խենթանալ գրական տողերում եւ իրական կեանքում (յիշենք Չարենցի հանրայայտ կրակոցը):

Կանացի պահուածքի լրացնող մասն են նրանց շարժուձեւը եւ դրան լրացնող արդուզարդը, հագուստը եւ արտաքինը առհասարակ: Ահա օրինակները.

*...Եւ Ձեր աչքերը, գիտէ՞ք, առանց ներքին կրակի,  
Լուսաշող եւ Ձեր կրծքի քարերի պէս թանկագին... (էջ 179):*

\* \* \*

*...Սիրտս զգում է ցաւը նուրբ  
Ձեր ուսերին նիւրհող շալի,  
Մեքաքսի վիշտը անհուն... (էջ 191)*

Համեմատութեան համար օրինակներ բերենք Պոլ Վերլենի «Մեւամաղձ» (Spleen) բանաստեղծութիւնից.

*Կարմիր, կարմիր վարդեր՝  
Թերթերին սեւ թաւիշ:  
Քո շարժումներն, իմ սէր,  
Նորից ծնում են վիշտ<sup>9</sup>:*

Ահա մէկ այլ օրինակ Պոլ Էլուարդի «Մի նոր գիշերուայ առթիւ» բանաստեղծութիւնից.

*Քեզ պէտք է կարմիր մի թիկնոց,  
Կարմիր ձեռնոցներ, մի կարմիր դիմակ  
Եւ սեւ գուլպաներ:  
Պապրուսակներ, չքմեղանքներ,  
Քեզ բոլորովին մերկ ցոյց տալու համար.  
Մաքուր մերկութեամբ,- ճիշտ, պանոյճ պանուճուած*

<sup>8</sup> Շառլ Բողիկեր, Բանաստեղծութիւններ, Երևան 2010, էջ 60:

<sup>9</sup> Ֆրանսիական պոեզիա, Երևան, 1984, էջ 286:

*Սպիմքներ...*

*Օհ, իմ սիրտը<sup>10</sup>:*

Չարենցը իր հերոսուհու հետ շփման համար միջոց է գտել ձեռքերը, ինչը առկայ է նաեւ Տէրեանի «Կատուի դրախտում»:

Չարենցն իր շարքի առաջին «Սոնետ» բանաստեղծութեան մէջ համբուրում է կընոջ բարակ մատներն, ասելով՝

*...Ու միշտ լսում եմ թեթեւ, թաւ թրթիռներ ջութակի,  
Երբ համբուրում եմ Ձեր բարակ մատներն ապակի...*

Կամ՝

*Երբ ես տեսնում եմ դէմքը Ձեր,  
Եւ Ձեր մատներն ապակի...*

*...Ինչ-որ հեռու արեգակի,  
Սիրտս զգում է ցաւը նուրբ...:*

Տէրեանն էլ է գովում կնոջ բարակ մատները.

*Այնպէս բարակ եմ Ձեր մատները, Տիկին,  
Այնպէս քնքուշ եմ Ձեր ձեռները նեղ...:*

Տէրեանի համար նոյնպէս կնոջ գեղեցկութեան չափանիշներից են նրա ձայնը, նայուածքը, քայլուածքը եւ մարմարեայ ձեռքերը, ինչն էլ անընդհատ գովերգւում ու օրհներգւում է.

1. «Այնպէս քնքուշ եմ Ձեր ձեռները նեղ...», 2. «Անուանեցէք ինձ հիմար, // Կոչեցէք հիւանդ, // Ձեռները Ձեր պիտի հար // Երգեմ մոլեռանդ...», 3. «Ձեռներին Ձեր մարմարեայ, // Ոսկեցուք Ձեր աչքերին- // Ես գերի եմ հնօրեայ...», 4. «Ձեռներում Ձեր մանրիկ, նուագուն, // Ձեր ձայնում, երբ ասում էք Տէրեան, // Մի թախիծ կայ Մեղմած ու թաքուն»:

Այսպիսով՝ վերը նշուած ստեղծագործողների մօտ պատկերածը ոչ այնքան սէր է, որքան սիրոյ ծիսակատարութիւն: Նրանք իրենց հերոսուհուն բարձրացնում են կուռքի պատուանդանին եւ մեծարում վերջինիս:

#### ԱՆԱՀԻՏ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Երեւանի պետական համալսարանի Հայ բանասիրութեան ֆակուլտետի մագիստրանտ

<sup>10</sup> Տե՛ս նոյն տեղում, էջ 383: